

פסיקת הלכה בענייני אמונה

אלאור ויזן

ראשי פרקים

פתיחה
שיטת המרחיבים
שיטת המצמצמים
שיטת הסינתזה
סיכום

פתיחה

הגמרא במסכת סוטה (מ, א) מספרת-

ר' אבהו ור' חייא בר אבא איקלעו לההוא אתרא, רבי אבהו דרש באגדתא רבי חייא בר אבא דרש בשמעתא, שבקוה כולי עלמא לרבי חייא בר אבא ואזול לגביה דר' אבהו, חלש דעתיה (של רבי חייא בר אבא). אמר ליה (רבי אבהו לרבי חייא בר אבא) - אמשול לך משל למה הדבר דומה, לשני בני אדם אחד מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סידקית, על מי קופצין לא על זה שמוכר מיני סידקית!?

הגמרא מספרת על חולשת דעתו של רבי חייא בר אבא מהעובדה שלדרשתו ההלכתית לא הגיעו אנשים, וזאת מכיוון שהעדיפו את דרשותיו של רבי אבהו בענייני אגדה. ניתן לדון רבות על ההשוואה של דברי הלכה לאבנים טובות ושל דברי אגדה למיני סדקית, והאם היא נעשתה רק כדי לפייס את דעתו של רבי חייא בר אבא, ומתוך כך ניתן לדון גם על הנטייה הפשוטה של המון העם לדברי אגדה. במאמר זה אבחר להתמקד בחוט אחר השוזר את שני התחומים הללו, והוא היכולת להכריע מחלוקות באופן מוחלט וברור. דבר ידוע הוא שבכל הנוגע ל"אבנים טובות" הליטוש והבהירות צריכות להיות ברמה הגבוהה ביותר, וכלי העבודה הם מסודרים ומדויקים מאוד, וממילא המסקנה ההלכתית היא אחת, מוגדרת וחדה. בהשוואה הנ"ל באופן טבעי מתעוררת השאלה - האם גם ב"מיני סדקית" יש לנו הכרעה ברורה? מה הכלים בהם אנו משתמשים להכרעה זו, אם היא אכן קיימת? והאם בכלל יש חשיבות להכרעה בענייני אמונה? ננסה להציע כמה תשובות בעניין...

שיטת המרחיבים

המרחיבים הם אלו שסוברים שאין גבול חד וברור לתפיסת האמונה, אלא יש מנעד רחב של תפיסות, ובתוכם אדם רשאי לנוע באשר יחפוץ ליבו לדעת את ה'. נפתח בדעתו של רמב"ם על הסוגיא. הסיבה לכך היא מתוך הישענות על העובדה שרמב"ם, מלבד היותו אחד מגדולי הפוסקים בתקופת הראשונים (ודי בלהזכיר את הי"ד החזקה ואת תשובותיו המרובות בהלכה), הוא גם אחד מגדולי המחשבה בעולם היהודי (וזאת ניתן לראות מעיון בבכיר שבספריו- מורה נבוכים, ובפסיקותיו בהלכות דעות והלכות תשובה). סינתזה זו יוצרת תמהיל מיוחד, שמן הראוי לתת לה את הכבוד לפתוח את הסקירה על פסיקת הלכה בענייני מחשבה-

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סוטה פרק ג

...ואמרו מכלי עולם או מבלי עולם, שדברים אלו מפסידים מציאות האדם. ודהה בלשונם הוא הגוון הפתוך שאינו בתכלית הלובן ואין לו זוהר ולא ברק וזה הרבה במסכת נגעים, וענין אמרו כאן מדהה שאתה מדעיך אורם ומסיר זהרם בעיני בני אדם. ומתנונה, שנחלשת וכולה. וכבר אמרתי לך לא פעם שאם נחלקו חכמים באיזה השקפה ודעה שאין תכליתה מעשה מן המעשים הרי אין לומר שם הלכה כפלוגי. ואין הלכה כבן עזאי...

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שבועות פרק א

[ד] מה שאמר ר' מאיר כל השעירים רוצה לומר שעירי רגלים ושעירי ראשי חדשים ושעיר הנעשה בחוץ ביום הכפורים. ומחלוקת זו אין לומר בה הלכה כדברי פלוני, לפי שהוא דבר מסור לה' יתרוםם ויתהדר, והם נחלקו בראיות ולמידות מפסוקים שאין מקום זה מתאים להזכיר בו דרכי למודם בהם. וכבר ביארנו שכל סברא מן הסברות שאין בה מעשה מן המעשים שנחלקו בה חכמים לא נאמר בה הלכה כפלוגי.

מדבריו של רמב"ם בפירוש המשנה עולה המסקנה באופן ברור- אין לפסוק הלכה בענייני מחשבה, והדברים עתידיים להישאר במחלוקת ובשאלה. ועל אף כל זאת, אנו רואים שגם רמב"ם עצמו סבר שיש תפיסות שאינן נכונות, למרות שהן נוגעות לענייני אמונה-

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג הלכה ז

חמשה הן הנקראים מינים: האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר, והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה, וכן האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל, וכן העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים- כל אחד מחמשה אלו הוא מין.

השגת הראב"ד- והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה. א"א ולמה קרא לזה מין וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.

עולה מכאן שמתנהל ויכוח בין הגדולים של אותו הדור האם לרבש"ע יש גוף, ורמב"ם נוקט באופן ברור בגישה שאין לו גוף, ומי שמעלה בדעתו שלרבש"ע יש גוף, הוא נקרא מין. יוצא מדברינו סתירה בדברי רמב"ם!?

ניתן להסביר שרמב"ם נותן מסגרת כללית של אמונות ודעות (אולי זה תפקידם של יג' עיקרי אמונה), וכל מה שמחוייב לאותה מסגרת, הוא מתקבל ורצוי כנתיב בעבודת ה' וכתפיסה אמונית¹. ועדיין, על אף המסגרת הכללית המחייבת, על בסיס המקורות המובאים לעיל, נראה שבתוך עיקרי האמונה המחייבים, את דקויות האמונה בוחר רמב"ם להשאיר ל"איש כפי אכלו" וכפי השגתו.

קונטרס הראיות לריא"ז מסכת סנהדרין דף צ עמוד א

ורבינו משה כתב בפ"ג דהלכות תשובה: ה' הן הנקראין מינין, האומר אין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הם שנים או יותר משנים, והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה, וכן האומר שאינו לבדו ראשון וצור לכל, וכן העובד אלוה זולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים.

ודבריו הן חוץ משיטת התלמוד, ואמנם כי כן הדעת מכרעת, וכן פשוטן של מקראות, שהקדוש ברוך הוא אינו גוף ובעל תמונה כמו שנאמר "ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו", וכל הדמיונות שראו הנביאים אינן אלא כדרך הנבואה, כמו שנאמר "וביד הנביאים אדמה", שהקדוש ברוך הוא היה מראה לו דמיון נכבד כדי שידע הנביא כי זו הנבואה באה לו מאת הקדוש ברוך הוא, אבל עקר [הקדוש ברוך הוא] אין לו סוף [אולי צ"ל: גוף], וכן הדבר ידוע לכל חכמי לב, אבל מי שיטעה בכך ולא ירד לעמקו של דבר, ומבין המקראות כפשוטן וסבור שהקדוש ברוך הוא בעל תמונה, לא נקרא מין, שאם כן הוא הדבר, איך לא פרסמה תורה על דבר זה ולא גלו חכמי התלמוד להודיע דבר זה בגלוי, ולהזהיר נשים ועמי הארץ על כך שלא יהיו מינים ויאבדו עולמן, הלא כמה אסורים קלים כגון אסור מוקצה וכיוצא בו, חברו חכמים כמה הלכות והרבו כמה דקדוקין להעמיד כל דבר על מכונו, ועל דבר זה שכל האמונה תלויה בו ויש בו כרת בעולם הזה ובעולם הבא, איך לא הורו חכמים על דבר זה בגלוי.

1 וכך נראה מדבריו של הרב יעקב אריאל בהמשך המאמר.

אלא ודאי לא הקפידו לכך, אלא יאמין אדם היחוד כפי שכלו, ואפילו הנשים כפי מיעוט שכלן, שאמר משה ע"ה "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד", ושמע לשון שמועה ולשון קבלה, שעל פי שמועה ועל פי קבלה יאמין דבר זה, ולא נתן משה תורה לישראל אלא בדרך אמונה ובדרך קבלה, וכן חכמי המשנה וחכמי התלמוד לא נתעסקו אלא בדרך קבלה ובדרך אמונה, ולא הורו לדרוש ולחקור על עניין האלהות ועל ענין שאר החכמות כלל, ואם היו יחידים שהיו בקיאין בהם לא היו מורין בהם לרבים, שלא צותה תורה להורות על אלה הדברים.

מדברי ריא"ז² עולה שאפילו רמב"ם נחשב כ"מחמיר" בהלכות דעות, שהרי אין שום מקום שבו רבש"ע ציווה עלינו איך להאמין בו, וממילא כל אדם שמאמין בו ושומר מצוותיו- אינו נקרא "מין", וממילא ניתן להגדירו כאדם מאמין.³

ר' אליעזר אשכנזי⁴ בספר "מעשי ה'" מגדיל לעשות, ולא משאיר רק את אפשרות הפירוש בידינו, אלא סובר שאם נתגלגל לידנו פירוש של מי מאנשי דורנו שלא מסתבר לנו באמונה, ניתן לדחות אותו ולא לקבלו!⁵

ר' אליעזר אשכנזי ספר מעשי ה', חלק שני, לא, פרשת בלק
 אם כי כל אחד מאיתנו גם בנינו ובני אחרינו עד סוף כל הדורות, משועבדים לחקור בסתרי דברי תורה ולהישיר אמונתו אליה על הצד היותר נכון אשר בחוקינו ולקבל האמת ממני שאמרה לאחר שנדעהו, ולא תעיק סברת זולתינו בשגם קדמה לנו לעכב על ידינו מלחקור... ואין ספק שלא אחד מהם שהייתה כוונתו בהיותו מחבר ספר לומר לכל הבאים אחריו קבלו דעתי, אבל כוונתו הייתה ודאי הודעת דעתו לבד כדי שהבאים אחריו יראו כן ויבחרו להם, כי על ידי קיבוץ רוב הדעות הנפרדות יבחן האמת. ולכן נאמר: 'אמת מארץ תצמח...' אבל אשמים אנחנו כאשר נתרשל מלחקור בסתרי תורתנו... ואפילו שהם חלוקים בדבריהם, על כל אחד נאמר: 'מי יחלוק על הארי הזה...' אבל נאות לנו לחקור ולעיין בעין שכלנו ולכתוב דעתנו לתועלת לבאים

2 ר' ישעיה בן אליה דיטראני.

3 וכן נראה מדבריו של ר' הלל מוורנה בספרו "תגמולי הנפש" (ועיי"ש להרחבה יפה על ביאור "חופשי" באגדות חז"ל. וכן בספרו של ר' רפאל בירדוגו "מי מנחות" דרוש יג' מידות, 429.

4 רבה של פוזנא ושל מצרים. קיבל על ספרו הסכמה מהפנ"י.

5 אומר זאת על פירוש שהאדם עצמו מפרש, שעשוי להידחות בידי אחרים, אך הסברא הישרה אומרת שכן הדין גם במקרה ההפוך. יש להדגיש שהוא אומר את דבריו על אנשים שמצויים בחקירה ובמשא ומתן לכירור האמונה, ולא בסתם פירכא של דעה מתוך סברות כרס או צרות עין ודעת.

אחרינו, אם שיסכימו לדעתנו ואם שיסלקוהו ולא יבחרו בו לטעם נכון אצלם לא נתגלה אלינו, הרי לעולם יקבל תועלת בהודעת דעתנו.

בספר "שלל דוד" לר' דוד זינצהיים⁶ ניתן לראות עידון מסוים לתפיסה זו-

שלל דוד, הקדמה

אח"כ פניתי לבי אל דברי אגדתא, וכן הוא בזמן הזה מסיבות הנזכרות, רבים העם המתאווים לשמוע דברי אגדה. הן אמת כי דבר קשה הוא לחבר חיבור בענין הדרוש. וכבר כתב החכם הגדול מוהר"ר יוסף שלמה רופא מקאנדיע בספרו נובלות חכמה וז"ל- אף כי ספרי הדרשנים שערכותם ומתיקותם לפי הזמנים המשתנים ואחרונים פוסלים את הראשונים, עכ"ל. וכן כתב הרב המופלג מוהר"ר חיד"א אזולאי ז"ל, כי ענין הדרוש נשתנה מזמן לזמן, כאשר עין בעין נראה מתוך ספרי הדרושים המודפסים הנמצאים אצלינו היום הזה, כי בכל דור ודור היה להם דרך אחר.

כלומר גילגולי ההיסטוריה הם אלו שמכתיבים הבנות שונות בענייני אמונה, וזהו עניין טבעי.⁷

בסיום הסקירה של שיטה זו, יש להוסיף את אחרוני דורנו, הנוקטים בגישה דומה-

הרב ליכטנשטיין, באור פניך יהלכון

אינני רואה סיבה שעלינו לחשוב שבמשך הדורות היו קונצנזוס בכל נושא פילוסופי. יתר על כן, במונחיה של הפילוספיה היהודית עניינים נותרים פתוחים ולא מוכרעים פעמים רבות, שהרי אין מכניזם הוזהה ל'פסיקה' שמכוננת את העולם ההלכתי.

הרב נחום אליעזר רבינוביץ, מסילות בלבבם 142-143

התורה לא הגבילה את עולם המחשבה בתוך גבולות מאד מוגדרים. הגבלת עולם המחשבה בתוך גבולות מוגדרים כפי שעשו דתות אחרות היא טרגדיה שאין כמותה, כי בכך גוזרים על רוח האדם להיות כאילו כלואה בתוך בית סוהר של תקופות קדומות, ולא ניתנת לאדם אפשרות להתקדם אל מעבר להשגות של אותם דורות- זאת אינה מטרת התורה בשום אופן. אין ספק שהמאמינים בהתקדמות צודקים, העולם מתקדם. אמנם יחד עם ההתקדמות גם הרוע אוגר כוחות חדשים. ברם בכל זאת העולם מתקדם במישור המוסרי והערכי.

6 רבה הראשי הראשון של צרפת.

7 אולי ניתן להרהיב עוז ולומר שההבנות השונות וה"פשטות המתחדשים בכל יום" בענייני אמונה- זהו גופא רצונו של שר ההיסטוריה, רבש"ע.

מטרת התורה היא לפתוח בפני בני האדם את האפשרויות האינסופיות הטמונות בבריאה, ולשם כל נדרש חופש רעיוני. אדרבה הבדלי גישה הם פוריים למחשבה, וזאת ועוד- חופש הבחירה בתחום המעשה הוא המאפשר לאדם לעלות ולהתפתח וחופש הבחירה מעוגן בחופש בתחום הרעיונות.

אמנם שונה תחום המעשה מעולם הרעיונות- בתחום המעשה ציויים הם הכרחיים, כי בחירה מוטעית ועשיית מעשים שיש בהם נזק יכול להביא לחורבן לא רק על האדם הפרטי אלא על העולם כולו...

ההיסטוריה של הרעיונות ושל המעשים מוכיחה שכאשר נולדים רעיונות חדשים חולף זמן מה עד שהם חודרים לתוך החברה ומשפיעים על תנאי החיים. כל עוד נשמרים הגבולות המעשיים והדברים נעשים בזהירות ובהדרגה השינויים האלו יכולים להיות לטובה ובד"כ הם מביאים ברכה.⁸

ניתן לצרף לדעתם גם את דעתו של ר' רפאל בנימין פוזן⁹, שהתפרסמה בגליון המעיין (תמוז תשס"ט) של ישיבת שעלבים, עמוד 89.

לתפיסה זו יש להוסיף בשולי היריעה את דבריו הקיצוניים של ר' משה מנדלסון¹⁰ בספרו "ירושלים"¹¹, שם הוא מסביר ש"בשום מקום לא נאמר האמן ישראל והיה ברכה... לפיכך אין לה ליהדות העתיקה שום ספרי אני מאמין, שום עיקרי אמונה..." - כלומר אין חיוב במה להאמין כל זמן שאתה מקיים את ההלכה והמצוות!¹² ומביא לזה הוכחה מהעובדה שהראשון שהגדיר עיקרי אמונה היה רמב"ם¹³, והוא לא הוגדר ככופר ע"י אלו שבאו אחריו והגדירו עיקרי אמונה בצורה שונה (ר' יוסף

8 וכן נראה להבין את דעתו של הרב יואל עמיטל, במאמרו "הערות על גבולות הסמכות והאוטונומיה", אקדמות, ה (תשנ"ח) עמ' 143.

9 רפאל בנימין פוזן היה חוקר מקרא, מרצה במדרשה לנשים באוניברסיטת בר-אילן ובמכללת אורות ישראל. תחום התמחותו העיקרי הוא תרגום אונקלוס. חתן פרס הרב קוק.

10 פילוסוף והוגה דעות, אחד מאבות תנועת ההשכלה היהודית.

11 עמודים 103-105.

12 ובדרך זו אף הלך פרופסור ישעיהו ליבוביץ', בייחוד בשיטתו בהסברת טעמי המצוות. וכן נראה שזו גם שיטתו של ר' מיכאל אברהם, עיין שו"ת באתרו בנושא "מחויבות לקדמונו בענייני אמונות ודעות", תשובה 2.

13 וכפי שראינו לעיל הוא עצמו לא מחייב אמונה ברבש"ע בדרך מסוימת, כל זמן שהיא תחומה במסגרת עיקרי האמונה שהציב.

אלבו בספר העיקרים, ר' חסדאי קראסקס והאברבנאל). ישנן עוד מספר הוכחות שמביא לדבריו, כדוגמת המעשה של הגר ששמאי דחפו באמת הבניין והלל גיירו¹⁴ (שם ניתן לראות שהלל הגדיר אחרת משמאי את עיקרי האמונה, באומרו "דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור") ועוד, ועיי"ש ודעת לנפשך ינעם.

בסיכומה של שיטה זו ניתן לתחום את הדברים ולומר שישנם קיצוניים כמנדלסון וליבוויץ' הגורסים שאין גבולות לעולם המחשבה, ו"איש הישר בעיניו יחשוב", אולם עיקרה של שיטה זו היא דעתו של רמב"ם- ובה אנו רואים שבתוך מסגרת כללית של עיקרי אמונה (שגם איך לתחם אותה יש חולקים, כר' יוסף אלבו וכו', כפי שהוזכר לעיל) הדרך פתוחה בפני המאמין להעמיק בה כרצונו, ואף ריא"ז ור' אליעזר אשכנזי מחייבים לכבד ולייקר את דברי הראשונים ואת עיקרי האמונה שהציבו לנו.

ניתן לסכם שיטה זו במסקנה שבתוך מסגרת מחשבה יציבה ניתן להתנועע בחופשיות, ואף לבחור להישאר בשאלה.

שיטת המצמצמים

המצמצמים הם אלו שסוברים שיש תפיסות באמונה שהם מחוץ לגבולות המותר, ויש מחשבות שאסור לחשוב ואמונות שאסור לאחוז בהן. יתרה מזו, יש שסוברים שלא רק שיש מחשבות שאסור לחשוב ואמונות שאסור לאחוז בהן, אלא יש אמונות מסוימות שדווקא בהן חייבים להאמין. את שיטת המצמצמים בחרתי לפתוח עם דעתו של הרמ"ק¹⁵, שחי כשלוש מאות שנה אחרי רמב"ם, אך מציג גישה הפוכה לחלוטין ממנו. הסיבה שבחרתי לפתוח דווקא עם דעתו של הרמ"ק היא כדי להראות את דעתם של חכמי הפנימיות, שמנוגדת ביסודה לריאליסטיקה שבה תופסים רמב"ם וסיעתו את הסוגיה-

14 מסכת שבת, לא א.

15 ר' משה קורדובירו, מחשובי מקובלי צפת במאה ה-16, מחבר ספרי קבלה ורבו של האר"י.

רמ"ק, ספר אילימה א, א

יסוד האמונה היא שבכל עניני התורה צריך האמונה, וכל שלא יאמין אפילו בשום אות מהתורה ויכחישה- הרי הוא מין. ולא רק בתורה שבכתב אלא אפילו בתושב"ע אם יכפור אפילו בחלק מחלקיה או בשום ענין מענייניה, אפילו במאמרי חז"ל ודרשותיהם אחרי שהוחזקו העניינים האלה בתורה שבע"פ... זולתי אם נחלקו רז"ל בעניין מן העניינים שיוכל לפסוק הלכה כפלוני אם לא נפסקה הלכה. ולזה בעניינים שאינם הלכה אלא מהמדרשים והעניינים התלויים בתורה ונחלקו בדבר הזה במדרש זה אומר בכה וזה אומר בכה ויתקרב אל שכל האדם ענין אחד מאותם עניינים כדעת אחד מן החולקים ויתפוס בדעת ההוא- לא יקרא מין. המשל בזה שנחלקו במדרש על איוב- י"א מישראל וי"א מאומות העולם, הרי ביד האדם לתפוס בדעת אחת מן הדעות האלו, בתנאי שלא יעלה בדעתו שיש בו כדי להכריע בין החכמים, שלא יאמר זו דעתי מפני כך וכך, שאין בנו כח להכריע הדעת מהסברא מדעת הפילוסופים וכיוצא בזה.

לכאורה נראה מדבריו של הרמ"ק שסובר כרמב"ם- שאמנם יש לאדם את חופש הבחירה בין דעות חכמי האמונה, אך מסוף דבריו נראה כי הוא מחייב לאחת מהשיטות הקיימות ולמתן תשובה מוחלטת המסתיימת ב"סימן קריאה", ולא מאפשר להישאר ב"סימן שאלה" בתוך מסגרת עיקרי האמונה.¹⁶

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שנו

והנה ר' הלל בפ' חלק צט א אמר אין משיח לישראל פירש"י אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו יגאלם בלי שליח, ופי' זה מוכרח הוא דאל"ה אדמקשה לי' רב יוסף מעני רוכב על החמור דיש לדחות דקאי על נחמי' כמ"ש רמב"ן סוף פי' שיר השירים, ולא דחאו מדברי זכרי' שיצאו מים חיים מבית ה' וראיה זו כ' הראב"ע סוף זכרי' ע"ש, אע"כ מזה אין ראיה דודאי גם לר' הלל יש גאולה אלא שאין משיח מלך, וגם בזה לית הלכתא כוותי' והאומר אין משיח וקים לי' כרבי הלל הרי הוא כופר בכלל התורה דכייילי אחרי רבים להטות כיון שרבו עליו חכמי ישראל ואמרו דלא כוותי' שוב אין אדם ראוי להמשך אחריו. כמו ע"ד משל במקומו של ר"א הי' כורתים עצים לעשות פחמין לעשות ברזל לצורך מילה ואחר דאיפסקא הלכתא ע"פ רבי' מחכמי ישראל דלא כוותי' העושה כן בשבת בעדים והתרא' סקול יסקל ולא מצוי למימר קים לי כר"א. והא דתני' במס' עדיות למה נישנו דברי היחיד ע"ש מילתא אחריתי כמובן

16 וכן נראה מדבריו של ר' טוביה הכהן בספרו "מעשה טוביה" (עמ' 61), שסובר שאי אפשר "...להכחיש האמונה הזאת המיוסדת על הקבלה", אלא יש לקבל את עיקרי האמונה המסורים לנו בדרך הקבלה מקדמונו.

ואין להאריך. ועכ"פ הגאולה וביאת המשיח איננה עיקר אבל מי שאינו מודה בו כופר בעיקר של האמנת התורה ודברי נביאים.

החת"ס לוקח תפיסה זו כמה צעדים קדימה, ונראה בבירור מדבריו שיש פסיקת הלכה חדה וברורה בענייני אמונה, והיא מוכרעת באותם כלים של פסיקת הלכה, כדוגמת "אחרי רבים להטות" וכו', ופסיקת ההלכה בענייני אמונה הרי היא מחייבת ככל פסיקת הלכה.

גם בסופה של שיטה זו, ראוי להביא את תפיסתם של האחרונים בני זמנינו-

הרב יעקב אריאל- שו"ת אהלי תורה, סימן א

...הדוגמאות שהבאנו - דיין כבר לקבוע שיש מסגרת מחייבת לאמונת היהדות, ואין היא פרוצה למרמס כל רגל. אמנם בגלל העושר הרב של האגדה, היקפה הרחב וספרותה הענפה, ייתכנו בהחלט חילוקי דעות השקפתיים, כפי שחילוקי דעות אלו מאפיינים כל רעיון הניתן לחשיבה האנושית המוגבלת, הן בתורה, הן במדע והן בחיי המעשה. אולם כל חילוקי הדעות הללו עומדים על בסיס משותף של עקרי האמונה. ברגע שדעה מסוימת חורגת מעקרי האמונה המקובלים בישראל היא יצאה ממסגרת האמונה היהודית. גם בהלכה מרובים חילוקי הדעות בפרטים שונים; אולם העקרונות - מוחלטים ויציבים הם. והוא הדין בהשקפה. יש אמיתות מוסכמות על כל הוגי הדעות, יש רעיונות פסולים אליבא דכולי עלמא, ויש דעות רבות שבהן נחלקו הדעות. ואף כאן - יש זרמים מרכזיים ויש זרמים צדדיים יותר; אולם יש דרך המלך, וזו רחבה דיה למגוון דעות בקונצנזוס. גם כשהרשות נתונה לבחירת דעות לא שגרתיות, יש לוודא שדעות אלו אינן מכילות רעיונות פסולים, ושהאילוץ להעדיף אותן הוא אכן אובייקטיבי ונעשה מתוך שיקול דעת זהיר של מי שיראתו קודמת לחכמתו. וכשם שבהלכה אין אדם יכול לסמוך על עצמו בלבד, כי ידיעותיו אינן מספיקות, כך בשאלות אמונה, הצו "עשה לך רב" חשוב פי כמה.

אמת היא שים המחשבה בישראל גדול, רחב ועמוק מאוד. בעיקרון הוא דומה לים התלמוד. גם בהלכה, כל גדול בתורה סולל את נתיבו באופן אישי כאוניה בלב ים, וכל אוניה חייבת לחתור מחדש בנתיב משלה ואין דרך סלולה כפי שיש ביבשה, אולם הכיוון הוא אחד. וכשם שבהלכה לא כל אחד מישראל יכול לשחות בעצמו אלא עליו להצטרף לאנייתו של קברניט היודע את הדרך, על אחת כמה וכמה בענייני אמונה. אין ביכולתו של כל יחיד לשחות לבד בים הגדול, שיש בו גם סערות לפעמים, גלים גבוהים העולים שמים ויורדים תהומות, ובלי ליווי של ספינה וקברניט אורבת לאדם סכנת טביעה.

גודלתו של קברניט בנושאי אמונה מתבטאת לא רק בידיעותיו הרבות, בגודל אמונתו ורוחב דעתו, אלא גם ביכולתו למזג בין דעות שונות וזרמים שונים בעולמנו הרוחני. בהלכה לא תמיד ניתן לפשר בין דעות שונות, באמונה הדבר ניתן יותר (בלט במיוחד בכשרון מזיגה מופלא, הרב קוק), דרך זו מקרבת יותר אל האמת ועם זאת מאפשרת

מקוריות וביטוי עצמי ומענה מתאים לבעיותיו של כל דור ודור, וכן התאמה אישית לכל אדם לפי נטיותיו וכשרונותיו, מבלי לפרוץ את המסגרת הכללית.

אמנם לא כל תחומה הרחב של האגדה הוצק במטבעות פסקניות וקצובות. הפסיקה באגדה היא מן הדברים הקשים והמסובכים, ומעטים הם האישים המסוגלים לחתוך פסק מחשבתי, ולא בכל נושא יש הכרח בכך. אך אף על פי כן אין בכך משום היתר לכל פורץ גדר ובעל מחשבות לקבוע דעה משלו בענייני השקפה. גם אם אין אנו יכולים לקבוע החלטות ולפסוק בכל בעיה מחשבתית, עדיין יש לנו את היכולת לקבוע לפחות את הגבולות, עד היכן מותר לנו להעלות רעיונות ולהגות דעות ומהיכן אנו עוברים את גבול ההשקפה היהודית.

יתכן שהדבר נראה מוזר לבן דורנו, שחופש הדעה הוא אחד מאושרות חיו, שיש סמכות המגבילה לכאורה את חרות דעתו. אולם בהסתכלות נכונה יותר, רואים אנו שמי שמקבל על עצמו את מסגרתה של המחשבה היהודית, מקבל יחד עם זה את העומק, העושר והשיאים שאליהם הגיעה מחשבה זו. מחשבתו אינה רדודה ושטחית, אלא רצינית ומעמיקה. שאיפתו הטבעית של אדם היא להביע באופן חופשי ועצמאי את דעותיו כמימרה הידועה: "אני חושב משמע אני קיים". אך מימושה של שאיפה זו אינו עומד בסתירה לצורך בשמירה על המסגרת וקבלת מרות בנושאים מוסכמים ומקובלים. אדרבה, כמה דלה, עניה ועלובה עלולה להיות חשיבתו העצמית של האדם אם תתבסס רק על עניות דעתו ואניות דעתו. כמה עושר ועומק יכולה להקנות לחשיבתו של האדם התבססותו על האוצר העצום של מחשבת ישראל שגובשה במשך הדורות. ענף היונק מן הגזע, ודרכו מן השורשים – יכול לגדול, להתפתח, לפרוח ולהניב פרי לתפארת, ואילו ענף מדולדל, המתיימר להחיות את עצמו במנותק מהגזע ושורשיו – סופו לקמול, להתייבש ולהיגדע מהעץ.

כשם שבהלכה קבלת מרות אין פירושה שיתוק המחשבה ואיבון הדעה העצמית, אלא אדרבה, הפסיקה בנויה על שאלה ותשובה, משא ומתן, דיון ושכנוע, המבוסס על ראיות וסברות המעשירות את החשיבה – כך גם באמונה. לא דיכוי החשיבה העצמית חלילה יש כאן, אלא אדרבה, הפריה, העמקה והעשרה, הבאים אחרי דיון, מו"מ ושכנוע המבוססים על מקורות, ראיות והגיון, ומעליהם – רוח גדולה, עוצמת אמונה ועושר חווייתי של אישי אמונה גדולים ודגולים.

ההגבלה – יש עמה גם חירות. היא משחררת את החושב מחיקוי, מהיגררות אחרי אופנות, מהישטפות בזרם ההמוני של המוסכמות והמקובלות, המגבילות את חוש הביקורת העצמי וחירות המחשבה האמיתית. למאמין יש אמות מידה לפיהן הוא בודק כל רעיון וכל דעה חדשים. לא הכל הוא פוסל, לא את הכל הוא דוחה, אך יש לו את הכלים לזקק, לבחון, לבדוק וגם לפתח ולהעשיר כל רעיון חדש ממקורותיה העמוקים של באר היהדות.

מסקנה

דור גדול הוא דורנו, בעיותיו גדולות וחשובות, ראוי הוא יותר לעיין ולהישמע לגדלות הדעת של אמונת ישראל. רק רעיונות גדולים הלקוחים מעומק מעיינות הנצח של תורתנו יש בהם בכדי להרוות את צימאון הדעת הגדול של דורנו.

כשם שיש סמכות בהלכה, כך יש במידה ידועה סמכות בהשקפה. מי שגדול בידיעותיו בכל חלקי התורה, מי שגדול בשקידתו ובהתמדתו בתורה בכל עת ובכל שעה, מי שגדול ביראתו, בצדקתו ובמידותיו התרומיות הוא המתקבל גם כסמכות בהשקפה.

אנו רואים במרן הרב קוק זצ"ל, שבקיאותו הגאונית הקיפה את כל חלקי התורה, את הסמכות ההשקפתית שלנו בדור האחרון. ואלו דבריו¹⁷:

חופש המחשבה בצורתו הרגילה, הוא יותר שיעבוד המחשבה מחופשתה. כי על ידי הליטה אחר החופש המורגל, מתרחק האדם מכל המון מחשבות האמת שהם נובעים מאוצרות הגדולים של חופש העליון שבמחשבה שנפלו לנו למורשה.

מחפשי המחשבה היותר גדולים בעולם, הם הם גדולי העולם, שפדו את עצמם מכל הצרות הרוחניות והגשמיות של העולם, ושעלו בכוחם הגדול עד כדי להיות גואלים בטובם את העולם כולו.

ואחר כל החירות הממלאה את לבכם של טהורי רוח וצדיקי עולם, יודעים הם שהשמיעה בחדש תמיד בא תבוא לפי אותה המידה של שמיעה בישן.

וכל התקלות הבאות לאדם ולעולם בחיי הרוח, שסיבוכיהם מעכבים את הוד החיים כולם לכל פרטיהם, איננו בא כי אם מהפניית הלב מן הישן, לאותם האנשים שהחדש דופק על פתחי לבכם תמיד.

הרב אבינר - יהדות של אמונה ויהדות של מצוות

במאמרו החשוב 'הגדרות בענייני אמונה', קבע ד"ר ה' אקסיומה שהיא כל כך מובנת מאליה בעבורו, שמצא עצמו פטור מלהביא לה הוכחות מכריעות; והיא: שביהדות אין הגדרות באמונה, וכל אחד, כמעט ככל הישר בעיני שכלו יחשוב, ורק המצוות המעשיות קבועות ומוחלטות.

שיטה זו, הרואה את היהדות כ"אורתופרסקיה", פרקטיקה נכונה, נוסדה על-ידי הרב משה מנדלסון, ובדרכו הלכו כמה הוגי-דעות יהודים נוספים בדורות האחרונים. כבר הוכיח באריכות הרב פרופ' אברהם יהושע השל בספרו 'האלוהים מחפש את האדם' (בצרפתית, עמ' 337-342) שהרב משה מנדלסון ירש תפיסה זו של התנהגותנות דתית, ביהיוריו דתי, מהפילוסוף מאמסטרדם. וכך כותב הרב השל במקום אחר: "החוקרים

בזמן החדש הלכו רובם לאור משנתו של שפינוזה שנתקבלה על משה מנדלסון, שאומרת שהיהדות היא חוק, משטר חיים, ואין היא מערכת אמונות ודעות. הוא העתיק את היהדות מרשות העיון לרשות המעשים, וצמצם את היהדות לחוק" (מבוא לספרו תורה מן השמים, עמ' 32).

אבל לעומתם, כל גדולי ישראל הקדמונים טענו שיש דעות מוחלטות ביהדות, ועובדה שהם לא הסתפקו בכתיבת ספרים הקובעים את ההלכה, אלא היה פשוט להם לחלוטין שיש לכתוב ספרים כדי לברר את יסודות האמונה היהודית, ולעולם לא הציגו דעות אלה כדעותיהם האישיות אלא כדעות היהדות המוחלטות. ואין לנו צורך בכלל להיכנס למחלוקת אם יש לקבוע עיקרים או לא, כי לא בקביעת עיקרים אנו עוסקים כאן – אלא בקביעת הגדרות. ולא בכדי קבע הרמב"ם את יסודות האמונה ב'הלכות יסודי התורה', להשמיענו שאף אלה בגדר הלכות הן.

לא נמצאת אצל אף אחד מחכמי ישראל הקדמונים שיטה המציגה את היהדות כדת פרקטית, אשר אין בה חכמת אמונה מבוררת. יש רק מספר מועט ביותר של משפטים בודדים, כגון דברי רבי שמואל הנגיד המפורסמים, שאפשר לפרשם כנתינת חופש אינטלקטואלי בענייני אמונה, אבל אפשר לפרשם גם אחרת. לגבי דברי רבי שמואל הנגיד: "מה שפירשו בפסוקים, כל אחד כפי מה שנודמן לו ומה שראה בדעתו – לפי מה שיעלה על הדעת מן הפירושים האלה לומדים אותם, והשאר אין סומכים עליהם" – יש מקום רחב לומר, שאין הכוונה לדעות באמונה אלא לדרשות ופירושים על פסוקים. ובדומה לזה כתב המהר"ל מפראג בספרו 'באר הגולה' (עמ' קלג) בקשר לדברי רב שרירא גאון, שכוונתו לדברים שהוציאו מן הפסוק בדרך רחוקה. וכן הסביר שם דברי רב ניסים גאון "אין סומכים על דברי אגדה", כהדרכה לא להשתמש בהם לשם בירור הלכה. מכל מקום, לא יתכן לקבוע אקסיומה על מהות היהדות, על יסוד מאמרים קצרים ומועטים, לעומת ריבוי עצום העומד כנגד, כמבואר לעיל.

והרי גם כל התורה שבכתב מלאה הגדרות באמונה, וכן התורה שבעל-פה, ולפעמים בצורה חמורה מאוד. למשל, במשנה סנהדרין (פרק חלק): "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה וכו'".

לא נוכל לחדד שישנם חילוקי דעות בענייני אמונה; אבל באותה מידה יש חילוקי דעות בהלכה. וכמו שענייני הלכה ניתנים לבירור והכרעה, כך ענייני אמונה ניתנים לבירור והכרעה, כמובן לא באותן הדרכים. וכמו שיש עניינים בהלכה שלא הוכרעו ושתי העמדות המעשיות לגיטימיות, כך יש ענייני אמונה שלא הוכרעו, ושתי הדעות לגיטימיות. וכמו שבהלכה, יש שיטות שלכולי עלמא הן מחוץ להלכה הפסוקה, כך ישנן דעות שלכולי עלמא אינם חולקים שהן מחוץ ליהדות.

בהלכה, הפסיקה נעשית על-ידי "שלמי תורה ואמונה", כלשון רבנו הרב צבי יהודה, וכן הוא באמונה. ונכון שלפעמים קשה לדעת מי הם – לגבי קביעת ההלכה, וכן הוא בענייני אמונה. וכדאי לזכור שלפי התלמוד הירושלמי, מי שחולק על בית-הדין הגדול בענייני אמונה, דינו דין זקן ממרא, ודינו להמית. והדברים התבארו באריכות על-ידי מרן הרב קוק (איגרת קג ואיגרת תרצ).

לפי ד"ר ה' "הוציאה היהדות מקרבה את אלו שכפרו בסמכות ההלכה, כגון הקראים". ראשית כל ייאמר, שאנו לא הוצאנו מעולם מכלל ישראל שום יהודי, לא בגלל חולשותיו באמונה ולא בגלל חולשותיו במעשה. עשינו זאת פעם אחת בזמן פילגש בגבעה, והתחרטנו. ישראל, אף-על-פי שחטא, ישראל הוא. הקראים הם שהוציאו את עצמם מכלל היהדות (עיין מחקרו הגדול של הרב טכורש בספרו כתר אפרים).

לעצם העניין, אדרבה, הסיבה ששיטת הצדוקים, למשל, לא מצאה מקום ביהדות, אינה מפני שהם חלקו עלינו בכמה הלכות - שהינן מועטות ביותר, לא יותר מכמה עשרות, וכמעט בכל ההלכות הסכימו אתנו - אלא מפני שכפרו בתורה שבעל-פה, תחיית המתים, שכר ועונש, עולם-הבא וביאת המשיח, ולפי הרמב"ם אף בתורה מן השמים (פירוש המשנה, אבות א ג). וכן הביא הרב השל דעת חוקרים, שסלע המחלוקת היה אמונת תחיית המתים (בספרו הנ"ל בצרפתית עמ' 352). וכבר הדגיש יוסף בן-מתתיהו את ההבדלים ההשקפתיים (קדמוניות יח, א, ג-ד; יג, ה, ט; יג יו; מלחמות ב, ח, יד).

ומה שהסיק ד"ר ה' מדברי רבי הלל "אין להם משיח לישראל" (סנהדרין צט, א) שיש חופש דעות מוחלט בישראל, הנה מלבד מה שיש צורך לרדת לעומק דברי רבי הלל (עיין דברי הרב כשר שהרחיב והעמיק בספרו התקופה הגדולה עמ' קל-קנב); ומלבד שהגמרא עצמה מוסיפה תוך כדי דיבור "שרא ליה מריה לרבי הלל", כפירוש רש"י: "ימחול לו הקדוש-ברוך-הוא שאמר דברים אשר לא כן", ושללה דעה זו בתוקף - הנה ודאי דבר גדול יש ללמוד מכאן, וכבר אמרו הרדב"ז (תשובות ח"ד ס' קפז) "שאפילו מי שטועה חס ושלום בדבר מעיקרי התורה מחמת עיונו, פטור מעונש, מפני שחושב שמה שעלה בעיונו הוא אמת", ומרן הרב קוק ביאר את הדברים באריכות במאמרו 'פרק בהלכות ציבור' (מאמרי הראיה עמ' 55), וזאת הדרכה חשובה לכולנו לגבי היחס הנכון והסגנון הנכון כלפי תלמידי-חכמים...

ובדורנו הגדול, האמת חייבת להיאמר, ובקול גדול, שמי שחושב לחנך למעשים שלא מתוך השקפת עולם ברורה, מעמיקה ומקיפה, אשר ראשיתה בענייני אמונה בד' שבהלכות יסודי התורה ואחריתה ענייני מהלך גאולתנו שבהלכות מלכים ומלחמותיהם - לא יצלח במלאכה.

ובאיגרת כ כתב מרן הרב קוק בעניין "ההלכה של חופש הדעות", שבוודאי יש לה גבול, "מפני שהמעשים נגררים בעל כורחם ברב או במעט אחרי הדעות". ובדורנו לא תוכל לקום אורתופרקסיה בלי אורתודוקסיה. הרב יחזקאל עפשטיין ציטט את דברי הפילוסוף שסטרטון: "ישנם כמה אנשים, ואני אחד מהם, הסבורים כי הדבר המעשי ביותר לגבי האדם הוא השקפתו על העולם" (אמונת היהדות עמ' 17)...

ובסיום, יש מקום להביא קטע מדברי מרן הרב קוק, שאמנם אינו מתייחס בדיוק לבעייתנו, אבל פונה לאותו כיוון (מאמרי הראיה 32-43):

"...אל הטעות של ההשכלה הברלינית לא נוכל לשוב. הדברים שאמר הד"ר הנכבד, כי 'אמנם יש ליהדות אמונות ועיקרים הנוגעים לדברים שהם למעלה מן הטבע, אך

מעולם לא שמה היהדות לחובה על איש להאמין באופן ידוע ומסוים בדברים כאלה, ועוד: 'היהדות מודדת את נאמנות היהודי לדתו, לא על פי רעיוניו ומחשבותיו, כי אם על פי מעשיו - אם מקיים הוא את המצוות והחוקים אשר שמה התורה לחובה על עם ישראל או לא'. כשאמר הרמב"ם [הרב משה מנדלסון] דברים הללו, אז בימי הפריחה של ההתבוללות והטמיעה, היו הדברים, לכל הפחות, מובנים לאלה שנטה רוחם לזה, והם הסתפקו באקסיומה זו מפני שכל הנטייה של הטמיעה הלא היא באה מתוך תכונה שטחית... אבל עכשיו נשתנו עלינו הזמנים. ההכרה הלאומית הולכת היא וחודרת בקרבנו ואין אנחנו חפצים באונאת עצמנו כלל. איך יתכן הדבר שאנחנו נעמיד את מצב האומה על פי יסוד רפוי כזה... לא בהארה פשרנית כזאת של התרפסות לפני הכפירה, על-ידי מה שנאמר לה, שהננו מוסרים לה את הרעיון, את הנשמה, שתעשה עמם מה שלבה חפץ, ואין אנו דורשים ממנה, כי אם מס של מעשים דתיים, בזה נבוא אל המטרה.

לא! התביעה שלנו היא שלמה ורדיקלית, כל חי הנשמה הישראלית במלוא הזוהר שלה, מוכרחים להיות מאירים בתחייתנו הלאומית..."

וכן נראה גם מדבריו של הרב אורי שרקי-

הרב אורי עמוס שרקי, שות באתרו

שאלה: שמעתי שהרב אומר שיש פסיקת הלכה בענייני אמונה. מה המקורות של הרב שאפשר לפסוק בענייני אגדה? (לענ"ד הרמב"ם אומר שאין הכרעה בענייני אמונה). מה המשמעות של פסיקה כזו, שאין בה ענין מעשי? ומה קורה עם הדעות האחרות של המדרשים ושיטות האמונה - האם הם לא נכונות?

תשובה: המשנה הראשונה בפרק חלק והרמב"ם בהקדמת פרק חלק ובהלכות יסודי התורה ובהלכות תשובה ובהלכות מלכים פוסקים בענייני אמונה. מה שהרמב"ם כותב במספר מקומות בפירוש המשנה שאין אומרים הלכה כדברי פלוני בדבר שאין בו מעשה, הוא כשדברי שניהם אינם סותרים עיקר מעיקרי האמונה. משמעות פסיקה זו היא מה לחשוב ובמה להאמין, שאין דבר מעשי יותר מזה, שהרי נוגע לזהותו של האדם. הדעות הדחויים אינן להלכה גם אם ניתן לומר עליהן שהן דברי אלוהים חיים, כמו לגבי דברי בית שמאי.

בסיכומה של שיטה זו ניתן לתחום את הדברים ולומר שישנם את שיטות הקצה כחת"ס וכרב אבינר, הסוברים שיש אמונות מחייבות שבהן חייבים להאמין, אולם עיקרה של שיטה זו היא דעתו של רמ"ק - ובה רואים שבתוך מסגרת כללית של עיקרי אמונה יש לבחור את אחד הנתיבים שסללו הקדמונים, וללכת בדרך אחת ובה לאחוז.

ניתן לסכם שיטה זו במסקנה שגם בתוך מסגרת מחשבה יציבה האדם נדרש לבחירת נתיב ברור, שמתוכה תיגזר השפעה על התנהלותו היומיומית, ולכן היא צריכה להיות מוחלטת ומוגדרת.

שיטת הסינתזה

את שיטת הסינתזה בחרתי לפתוח דווקא באחרוני זמנינו, שאצלם הנטייה לאחדות גדולה יותר, ונוכחת יותר באופן טבעי הנובע מתוך ריבוי הדעות הקיימות והצורך בארגון וסידורם. בשיטה זו, על אף הרצון לאחד, קשה לטשטש את הנטייה של כל אחד אל אחת מן השיטות הקודמות. כך ניכר אצל הרב ערוסי¹⁸, שעל אף העובדה שהוא משאיר מקום רחב להתגדר בכל מה שאינו מעיקרי אמונה, הוא מחייב כל יהודי להאמין (ע"פ הכרעת הסנהדרין לעתיד לבוא) בכל מה שקשור לעיקרי האמונה בצורה ברורה ומוגדרת, המשאירה את הדברים ב"סימן קריאה" –

הרב רצון ערוסי, שו"ת אתר מורשת

כל נושא אמוני שיש לו השלכה ישירה לעיקרי האמונה ידון בסנהדרין, והסנהדרין תקבע בהסכמה או ברוב הלכת אמונה, שהיא מחייבת כל יהודי. וכל נושא אמוני, שאין לו השלכה ישירה לעיקרי האמונה לא ידון בסנהדרין כהלכת אמונה.

ראשית, אין דין זקן ממרא, אלא כשהוא חולק על הסנהדרין בדבר שזדונו כרת, ועל שגגתו חטאת. רמב"ם, ממרים, ג, ה. שנית, כפי שכתבתי לעיל, אין הסנהדרין מכריעים הלכות בענייני אמונה שאין להם נפקות לעיקרי האמונה.

מנגד, הרב שרלו¹⁹, על אף חיובו להאמין בכל מה שנובע מסידור התפילה, שהוא להגדרתו "ספר ההלכה בענייני אמונה... היחיד עליו אין מחלוקת", מאפשר חופש מחשבה רחב בכל מה שלא עומד בסתירה לעקרונות הנובעים מסידורים התפילה,

18 הרב ד"ר רצון הלוי ערוסי הוא רב העיר קריית אוננו, חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, מייסד ויו"ר ארגון הליכות עם ישראל, ונשיא מכון משנת הרמב"ם. בעל תואר דוקטור למשפטים מאוניברסיטת תל אביב, ומרצה למשפט עברי באוניברסיטת בר-אילן. זוכה פרס כץ לשנת התשע"ט. נחשב לתלמידו המובהק של הרב יוסף קאפח

19 הרב יובל שרלו הוא ראש ישיבת אורות שאול ופעיל ציבורי בולט בורם הדתי לאומי. עוסק במגוון תחומים דוגמת פובליציסטיקה, אתיקה ופוליטיקה. הוא חבר בארגון רבני צהר ובפורום תקנה. במסגרת עיסוקו באתיקה רפואית הוא מכהן בוועדות שונות של משרד הבריאות, כראש הדסק לאתיקה ודתות במרכז לאתיקה בירושלים וראש תחום אתיקה בארגון רבני צהר.

ועל אף קריאתו לבחירת גישה מסוימת, מאפשר לבחור גישות שונות, כל זן שאינם יוצרות סתירות פנימיות ביניהם. מכאן ניתן להסיק שעל מסגרת הדברים הברורה של סידור התפילה, הרב שרלו מאפשר חופש מחשבה רחב, ואף להשאיר את הדברים ב"סימן שאלה"-

הרב יובל שרלו, שו"ת באתר כיפה
שלום וברכה

זו שאלה שהיא עצמה נתונה במחלוקת.

עמדתי בעניין זה היא זו: ספר ההלכה בענייני אמונה הוא הספר היחיד עליו אין מחלוקת, והוא: סידור התפילה. אל סידור התפילה יש להתייחס כאל שולחן ערוך של האמונה (הכוונה היא כמובן ליסודות הסידור, ולא לתוספות ופיוטים וכדו'). לפיכך, כל עמדה שהיא סותרת את האמור בסידור התפילה – היא מחוץ ליהדות, גם אם נאמרה בעבר על ידי אחד מגדולי ישראל.

דוגמה לדבר: כל המערער על בחירת הקב"ה בעם ישראל הוא מחוץ ליהדות. שכן אנו מברכים "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו" וכן "הבוחר בעמו ישראל באהבה". אפשר להתווכח מה טיבה של בחירת עם ישראל, אך לא על עצם הבחירה.

אותו הדבר לגבי הציפייה למשיח. מיום שנפסק כי אנו מתפללים "את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח" אנו פוסקים להלכה כי יהדות משמעה ציפייה למשיח. אפשר להתווכח מהקצה עד הקצה מה טיבו של משיח זו ומה טיבה של גאולה – אולם לא על עצם קיומה. על כן, אם יש דבר מה הסותר את הסידור – הוא מחוץ לתחום. אם לא – לא.

בוודאי שרשאים לבחור בענייני אמונות ודעות גישות שונות. גם בהלכה, והלכתא כרב באיסורי וכשמואל בממוני. צריך כמובן לדאוג שלא תיווצרנה סתירות פנימיות, ומעבר לכך – שהדיון על כך יהיה דיון אמיתי וכן, ולא חיפוש אחר הדעות הקלות לייצוג. גם בענייני אמונות ודעות יש מושגים של "קולות", לדוגמה: דעות שקל להגן עליהן פומבית מול דעות אמיתיות וקשות להגנה.

מן הראוי לסיים ולאסוף את יבול מאמר זה עם דעתו של אדמו"ר הראי"ה קוק זצ"ל, אשר בכשרונו המופלא ורוחב דעתו מיזג וחיבר בין אמונות ודעות ובין שיטות

מחשבה שונות (כפי שכתב עליו לעיל הרב יעקב אריאל "בלט במיוחד בכשרון מזיגה מופלא, הרב קוק")²⁰ -

הראי"ה קוק, אגרות הראיה, אגרת שב

ושיטתו (של הרמב"ם) היא שבדעות אין פסק הלכה כחד מאן דאמר ואפשר לכל אחד להכריע, אבל לא במעשים שעל זה אנו מצווים ב'לא תסור'. וזוהי שיטת חובת הלכות בהקדמתו, ד"ה האחד שפרשת לא תסור כוללת רק דברים מעשיים 'בין דם לדם בין דין לדין', וזהו כפי שיטת הבבלי סוף פרק הנחנקין דפ"ח שמתפרשת שם כל הפרשה בדברים מעשיים. אבל שיטת הירושלמי שם ה"ג דבר זו אגדה, ואגדה היא כולה מענייני דעות, ולפי זה גם על זה נאמרה אזהרת 'לא תסור', ושייך בה פסק הלכה. ומזה נובע חילוק דעת הגאונים רב שרירא ורב האי ולעומתם ר"ש בר חפני ורב סעדיה ההולכים בעקבותיהם ואלו ואלו דברי אלוקים חיים, במחלוקת התלמודים מערבאי ומדיחנאי, ושיטת הרמב"ם כר"ש בר חפני והרב סעדיה בעלי שיקול הדעת, דס"ל שאע"פ שאסור להכריע במעשה נגד חתימת הגמ', מכל מקום אפשר להכריע בעיון לבחור איזה דעת מסתברת יותר לכל אחד לפי דעתו אם גם היא מיוסדת ע"פ כללות התורה ודעת חז"ל כפי שביאר בפכ"ו ע"ד טעמי המצוות בכלל.

הרב קוק חוזר לשורשיה של המחלוקת, ומסמן לנו שני נתיבים מקבילים, שמתחילים כבר במחלוקת בין התלמודים - האם ציווי "לא תסור" אינו חל על ענייני אמונה (בבלי), או שהוא מחייב גם להחזיק באמונות מסוימות (ירושלמי), ולאחריהם מחלוקת הגאונים בעניין (רס"ג ור"ש בן חפני כבבלי, ורב שרירא ורב האי כירושלמי), ומהם מחלוקת הראשונים עד לאחרונים בני זמנינו.

ניתן להציע ולומר שעצם העובדה שהרב קוק מביא את שתי הגישות, ולא מנסה להכריע ביניהם, היא עצמה מעידה על דעתו בעניין...

20 ועל אף דבריו של הרב אבינר לעיל, וציטוטיו הרבים מהראי"ה זצ"ל, נראה שהדברים הובאו שם מתוך הטיה מסוימת, ורצון שמרני להגן על הקיים, וניתן לראות זאת באגרת המובאת לעיל, והדברים מדברים בעד עצמם...

סיכום

במאמר לעיל ראינו שלוש גישות שונות ביחס לפסיקת הלכה בענייני אמונה, מעין תזה, אנטייתזה וסינתזה.

ניתן להציע ולומר שאת גישת המרחיבים מציעים אנשי הריאליה-הרציונלית, החל מרבמ"ם וסיעתו, וכלה ברב ליכטנשטיין וברב רבינוביץ. לעומתם, את גישת המצמצמים ניתן לשייך דווקא לאנשי הפנימיות והסוד, או לפחות לאלו שאנו יודעים עליהם שהייתה להם התייחסות לפן הזה, החל מרמ"ק והחת"ס וכלה ברב שרקי.

חלוקה אפשרית נוספת היא כפי שהציע הראי"ה קוק זצ"ל, ובה אנו חוזרים לשורשי המחלוקת כבר בין התלמודים, ובהסתמך על מימרת הבבלי עצמו בסנהדרין כד א- "במחשכים הושיבני כמתי עולם – זהו תלמודה של בבל", ופרש"י על אתר, ניתן להציע שאכן חכמי הפשט והריאליה פסקו שאין הכרעה מוחלטת מתוך העובדה שאנו שרויים עדיין בחשכת הגלות, ויש צורך להתמודד עם מנעד רחב של דעות, ועל אף החושך לנסות למצוא נתיב בתוך האפילה. לעומתם חכמי הפנימיות והסוד, שהקב"ה האיר נרם ומחפשים לקיים בדבריהם את נבואת הפסוק "העם ההלכים בחושך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם", יודעים שלעתיד לבוא, בהאיר עלינו רבש"ע נרו, עתידים אנו לראות את אור בהירות הדרך ולפסוק כתלמוד ירושלמי, וממילא לדעת לברור נכון את נתיבי האמונה הראויים, וברצונם לקירוב הגאולה ניסו למשוך את אורות האמונה אל תוך חשכת הגלות, ולהאיר אפלתה בבחינת לילה כיום יאיר. שנזכה...